

Prehodno obdobje

»Moji vnuki bodo v novih leksikonih prihodnjega stoletja o marksizmu-leninizmu naših očetov prebrali le kratek odstavek, dodan poglavju, ki je bil v starih leksikonih namenjen utopičnemu socializmu. Sedem desetletij ruskih boljševikov in več kot štiri desetletja v vzhodni del Evrope izvožene inačice pa jim bodo opisali med poglavji, ki govorijo o diktaturah in zablodah ljudi, ki so si noro zaneseni izmišljali nekakšnega novega človeka«. Tako je po lanskem božiču v Bukarešti razmišljal eden izmed študentskih aktivistov, ki so pred božičem stali na barikadah, po novem letu pa so bili že spet v opoziciji, nič več do konca prepričani, da so se tokrat zadnjič pustili streljati režimskim odredom policistov, vojakov, pripadnikov takih in drugačnih tajnih služb. Romunskemu študentu prav podobna razmišljanja sem slišal v Berlinu nekaj dni po strmoglavljenju zdaj že zaprtega Honeckerja; že lani in predlanskim tudi na Poljskem in Madžarskem. Ko sem take misli najmlajše generacije uporabil v vprašanih partijskim veljakom, sem v odgovor dobil navadno le srep pogled, ki ni skrival sogovornikove obtožbe, da sem (ker si upam ponoviti krivoverne misli) – sovražnik ljudstva in človeštva. Enega od madžarskih cekajevskih sekretarjev, ki je bil ob takem vprašanju najbolj ogorčen (jeseni leta 1988), sem kasneje zaman iskal v nekoč nedotakljivi cekajevski trdnjavi, njegovi prilagodljivejši nasledniki pa so se z načinom razmišljanja romunskega (ali pa poljskega, ali pa madžarskega) študenta strinjali. Njihovo »spreobrnjenje« je že napovedovalo sedanjo fazo, ki ni več boj za ohranitev starega (ta je že končan, ker se je staro samo sesulo), ampak za preživetje, morda tudi še za kakšno drobtinico pri oblasti v novih razmerah, po sedanji prehodni fazi, za katero so, kot za vsako obdobje po propadu starega, značilne praznina, negotovost, nedorečenost; porušene stare vrednote, nove pa zaznavne le v bledih obrisih.

Že bežen prerez razmer na evropskem vzhodu kaže, da se nekdanji partijski veljaki kar imenitno znajdejo v tej prehodni fazi. Kjer so bili modrejši, so se sami znebili simbolov diktature, strahu, korupcije in še česa. Spreminjajo imena svojih partij in te nadnacionalne in nadzemeljske tvorbe spreminjajo v stranke. Postavljajo tudi nove programe – zaradi takih ali podobnih programov so morali njihovi nasprotniki še nedavno v zapor. Sami sebi postajajo oporečniki. Zdaj romajo v zapore do včeraj najvišji voditelji, še včeraj nedotakljivi in opevani. V Latinski Ameriki, vajeni preobratov, imajo za poskuse take vrste spreobrnjenj posebno ime – »gatopardo« ali – »spremeni vse, da se nič ne bi spremenilo«. V Latinski Ameriki so bile take vrste spremembe dolga desetletja možne, zdaj tudi tam skoraj niso več. V Evropi – kmalu jo utegnemo deliti na vzhod in zahod samo še po tako zelo različnih stopnjah razvoja – načelo »gatopardo« lahkočasno obrodi sadove samo v prehodni fazi, po njej pa zagotovo nič več. Po prehodni fazi bo že vsem jasno, kako globoko brezno zija med tehnološko razvitim zahodnim delom Evrope in v vseh pogledih zaostalim vzhodnim, ki je predolgo zavračal civilizacijske dosežke (ter jih gledal skozi ideološka očala) in zato miselno zaostal. Takrat, po prehodni fazi, ki utegne biti v posameznih državah nekdanje socialistične skupnosti različno dolga, bo šele prišel pravi obračun s preteklostjo. Sedanji obračun je namreč še preveč čustveno obarvan, ideološko zatohel in omejen na nasprotje – komunizem: antikomunizem. V njem je še preveč maščevalnosti. »Navadni« državljani s poj-

mom komunizma pač povezujejo vse, kar so prestali pretekla desetletja, pa tudi sedanjo revščino in zaostalost, porajajoča se nova politična gibanja pa tako razpoloženje večje izkoriščajo. Antikomunizem jim je prikladen še posebej tedaj, ko v resnici še nimajo trdnih in oprijemljivih lastnih programov.

Pomemben mejnik prehodnega obdobja bodo volitve, ki jih za to pomlad napovedujejo praktično v vseh še včeraj enopartijskih sistemih, diktaturah. Lanska poljska izkušnja uči, da se komunisti ali spreobrnjeni komunisti ne morejo nadejati posebno bleščečih uspehov. Poljaki so imeli volitve vseeno še dovolj zgodaj, še pred popolnim zlomom starega sistema v vsej vzhodni Evropi, zato je imela partija za okroglo mizo še dovolj moči, da je prelističila opozicijo in si zagotovila ključna mesta na vrhu, ki ji ta trenutek še omogočajo realno oblast (predsednika republike in represivne mehanizme). Poljsko partijo je odhoda s prizorišča rešil le »ključ«, o katerem so se dogovorili za okroglo mizo. V Poljski nekdanj sestrskih državah ključev najbrž ne bo več mogoče skovati, zato utegnejo biti volitve bolj podobne pravim, kot so bile na Poljskem. In bolj neusmiljene z dediči starega sistema, čeprav so medtem že spremenili barvo in ime in v svoje programe prepisali gesla dovcerajsnjih oporečnikov, današnjih nasprotnikov na volitvah.

Po vzhodnoevropskih, nekoč realsocialističnih državah, sem se skušal kar se le da veliko pogovarjati s tako imenovanimi navadnimi državljani, naključnimi mimo-idočimi, študenti, intelektualci, tudi z delavci, manj s kmeti, ker mi čas ni dopuščal. Take ankete sicer res niso prava raziskava javnega mnenja, vendar vseeno dovolijo vsaj ugibanje, če že ne čisto pravim podobne sklepe. Spoznanje po teh anketah pa je naslednje: velika večina naključno izbranih »navadnih« državljanov se izreka najprej »proti« in šele potem »za«, če se sploh izreče za koga in njegov program. Najprej torej *proti* komunistični partiji, ki jo je praviloma na oblast pripeljala Rdeča armada; ki je podrla stare vrednote in navade in jih ni bila sposobna zamenjati z novimi, saj se ni zavedala, da ima opravka z živimi ljudmi in ne s številkami na seznamih; ki je preprečila normalen, naraven gospodarski in socialni razvoj in s tem dolgoročno zavrla tudi možnost sedanjih hitrejših vrnitev v normalne civilizacijske tokove. Te in še veliko drugih grehov naštevajo »navadni« državljani, ko skušajo argumentirati svojo opredelitev *proti* na prihodnjih volitvah. Veliko manj jasni in odločni so odgovori na vprašanja o tem, za koga se nameravajo opredeliti in *zakaj*. Večina ne pozna programov opozicije in se bodo pustili privabiti tistemu, ki bo najglasneje in najbolj premeteno obračunaval s starim sistemom. Taki so vsaj prvi bežni vtisi. Kaj več kot vtise in negotove sklepe je med kratkimi, včasih celo bežnimi obiski v državah evropskega vzhoda tudi težko sestaviti. Sliko sicer dopolnjujejo izjave bolj osveščenih pripadnikov opozicije, vendar pri njih pač ne gre več za udeležence naključnih anket, ampak za udeležence v sedanjem in prihodnjem *boju za oblast*.

Prihodnje volitve kot prvi vrhunec boja za oblast utegnejo povsod pomesti s starimi komunističnimi partijami (tudi s spreobrnjenimi in preimenovanimi), ali pa jih vsaj tolikanj odriniti na rob, da se bodo morale hudo potruditi, če bodo hotele kasneje kdaj še sodelovati pri volitvah in delitvi politične oblasti. Na površju je torej na volitvah pričakovati sedanjo opozicijo, ki ji bodo oblast dodelili glasovi *proti* partiji, v veliko manjši meri pa glasovi *za*. Pričakovana volilna večina in korist opozicije pa bo prav tako varljiva kot vse drugo v sedanjem prehodnem obdobju evropskega vzhoda. Ker bodo odločali glasovi *proti*, bo sedanja opozicija prišla na tehtnico šele po pričakovani zmagi – in šele naslednje volitve, sredi devetdesetih let, utegnejo pokazati pravo razmerje sil in pravo vrednost posameznih strank, gibanj, usmeritev, koalicij.

Prehodno obdobje je (in bo še precej časa) verjetno najbolj občutljiva, zank in nevarnosti polna faza sprememb v tistem delu Evrope, ki je še do nedavnega pripadal sovjetskemu imperiju, zdaj pa lebdi med trpko preteklostjo in negotovo prihodnostjo. Vsi bi se radi izkopal iz zaostalosti in miselne zatohlosti, pa jim resnični ali samo navidezni procesi demokratizacije – ostanki starih partij se še vedno trudijo, da bi bili le navidezni – ta trenutek omogočajo samo glasnejše govorjenje in izpolnjevanje formalnih pogojev za približevanje razvitemu delu Evrope. Prav nič gotovo ni, da bo scenarij, katerega prvi vrhunec naj bi bile volitve, v resnici zrežiran in odigran tako, kot si želijo optimisti ali kot kažejo zdajšnje razmere. Prav nič nemogoče ni domnevati nevarnosti poskusov protiudarov starih gard, ki še vedno obvladujejo ali pa vsaj vplivajo na represivne mehanizme. Morebitni taki poskusi bi bili sicer najbrž le začasen zastoj, vendar bi prav gotovo podaljšali negotovost prehodnega obdobja. Agonije si stari sistemi lahko podaljšajo ne le s poskusi udarov, ampak tudi z morebitnim zavlačevanjem volilnih procesov ali pa z njihovim omejevanjem. V vsakem od takih primerov bi bilo zelo vprašljivo, ali bi komunistične partije še kdaj dobile priložnost sodelovati v političnem življenju, kaj šele v boju za oblast. V tem stoletju in nekaj desetletjih prihodnjega zagotovo ne.

V Berlinu sem doživel nenavaden prizor, ki se je v Vzhodni Nemčiji zadnje tedne menda velikokrat ponovil. Na vogalu pred hudo revno založeno veleblagovnico, za hotelom Stadt Berlin, je skupina mladih ljudi razpravljala, najbrž o politiki. Pristopil je starejši človek, lepše oblečen od drugih, in se vpletel v pogovor. Ko se je zdelo, da bo njegov glas prevpil ostale, ga je nekdo iz skupine prijel za zavihek suknjiča in vsem navzočim oznanil, da ima prišlek značko, ki ga je desetletja dvigala nad množico in mu omogočala življenje pripadnika privilegirane kaste. Značko člana komunistične partije, uradno Enotne socialistične partije Nemčije. Kot psi na mačko, ki se je znašla sredi njihovega tropa, so vsi navzoči planili na partijca in ga pošteno pretepli. Kasneje sem bil priča podobnim prizorom v Bukarešti, kar na trgu pred nekdanjim cekajem. Gnev nad nekdanjimi neomejenimi gospodarji, ki so odločali o mislih in o življenjih, je tolikšen, da se lahko vsak trenutek spremeni v obračunavanje, ne le politično, marveč tudi fizično. Najbolj se ga bojijo komunisti v tistih dveh državah nedkanjega »lagerja«, kjer so svojim sodržavljanom prizadejali največ gorja – v Romuniji in Vzhodni Nemčiji. Najmanj najbrž na Madžarskem, kjer se je partija najprej zavedla realnosti in sprožila spremembe, še preden je bil pritisk v loncu prevelik.

Kako dolgo utegne trajati prehodno obdobje? Na Madžarskem in Češkoslovaškem najbrž manj kot v Romuniji in Bolgariji. Agonija Nemške demokratične republike bo morda blažja zaradi pomoči Zvezne republike Nemčije, ampak to utegne pomeniti tudi konec vzhodne Nemčije in predvsem predhodni pokop njene komunistične partije, kakorkoli se že zdaj uradno imenuje. Če ne bo prej prišlo do nepredvidenih usodnih in prelomnih dogodkov, bo prehodno obdobje najdaljše v dveh po marsičem ključnih državah s socialistično ureditvijo po starem kopitu – Sovjetski zvezi in Jugoslaviji. Če bosta prehodno obdobje sploh preživeli v takih mejah, kot so še danes zarisane na svetovnem zemljevidu.